

VENDÉGH SÁNDOR

A SZAKKÉPZÉS A KÖZOKTATÁS RENDSZERÉBEN

Budapest, 1983. Tankönyvkiadó, 250 o.

A szerző kötetének címében ugyan nem találunk utalást arra, hogy tanulmánya a neveléstörténet egy sajátosan izgalmas szakaszát vizsgálja, maga a könyv mégis a felszabadulás utáni magyar közoktatás alakulását tárgyaló művek sorába tartozik. Vendégh valójában azt vizsgálja, hogy a szakképzés – pontosabban a középfokú szakképzés – milyen helyet vívott ki magának az utóbbi harminc év alatt a magyar közoktatás rendszerében. A szerző két korábbi műve az 1973-ban megjelent *Általános képzés és szakosodás*, valamint az 1979-ben napvilágot látott *A didaktika alapjai a szakmai képzést nyújtó iskolák oktatói számára*, inkább a szakmai képzés helyzetét határozza meg vagy legalábbis keresi a magyar közoktatás egészében.

Ez a mostani kötet viszont történeti megközelítésben szól a szakképzésről, pontosabban a szakközépiskolák kialakulásának történetéről. (És természetesen még más, fontos közoktatáspolitikai témákat is sorra vesz, nevezetesen azt, hogy a szakmunkásképzés hogyan változott, a technikusképzés miért torzult-alakult, a felsőfokú szakmai képzés miféle hatásokra változott, de ezek az önmagukban nagyon izgalmas kérdések Vendégh Sándor könyvében másodlagos szerepet kapnak a szakközépiskolák kérdés-komplexumához képest.)

Tudjuk, a szerző a szakközépiskolák megteremtésének idején maga is közoktatáspolitikai poszton munkálkodott, s ez a tény különösen érdekessé teszi a téma elemzését, az egyes jelenségek értelmezését. A bevezetőben utal is erre a különös helyzetre, s a belőle következő témakezelési módra: „Nem tehetünk mást, mint hogy a fejlődést ismeretek-hiányában lekicsinylő vagy éppen cinikusan tagadó (kívülálló „bírák”) globálisan negatív („oktatáskritika”) vagy az ugyancsak egyoldalú, az eredményeket, a vívmányokat kritikátlanul hangsúlyozó (apologetikus) minősítések helyett, lehetőségeink szerint, feltárjuk a tényeket és a tetteket, s a kínálódva megélt (megszenvedett) tapasztalatokat, a legfontosabb szakoktatáspolitikai és pedagógiai összefüggéseket, szakoktatásunk útkeresését (időnként az lehet a benyomásunk: kálváriáját) kritikus-önkritikus módon elemezzük.” Vendégh Sándor mindvégig tartja ezt a kritikus-önkritikus tárgyalási módot, s bár nyilván sokan lesznek olyanok, akik nem értenek egyet néhány következtetésével vagy nem mindenben osztják véleményét, a tanulmány mégis mindenki számára végig élvezetes, érdekes és olvasmányos és nem utolsósorban tanulságos élmény lesz.

A magyar szakképzés története sajátos átalakulást mutat a felszabadulás után – de miről nem mondható el ugyanez? Mégis annyira nyilvánvaló, hogy bármennyire elcsépeelt fordulatra tetszik is a szóhasználat, itt helyénvaló. Nem csupán arról van szó, hogy az elmaradott, szinte középkori módszerekkel és intézményrendszerrel dolgozó oktatási forma nagyon megváltozott, hiszen ez szinte mindenre elmondható a magyar közoktatás harmincnégy évvel ezelőtti szakaszában, hanem arról, hogy a változás a szakképzésben mindjárt a későbbi torzulások alapjait is megvetette – s ez már sajátosság.

1945 augusztusában az országgyűlés létrehozta a nyolcosztályos általános iskolát. Nem sokkal később három tárca vezetője szinte egyöntetűen azt javasolja, hogy a Vallás és Közoktatásügyi Minisztérium hatásköréből vegyék ki az ipari, a mezőgazdasági és a kereskedelmi szakemberek alapképzését és utalják a szaktárcaikhoz. *Bán Antal* iparügyi, *Gerő Ernő* közlekedés- és kereskedelemügyi, *Nagy Imre* földművelésügyi miniszterek fogalmazzák meg ezt az előterjesztést, szinte egyhangzóan azzal érvelve, hogy a megváltozott gazdasági helyzetben a korszerűsítés csak így oldható meg optimálisan. Ez az érv helytálló volt. Gondoljunk csak meg: 1945-ben vagyunk, a Vallás és Közoktatás-

ügyi Minisztérium élén gróf Teleki Géza, nem kimondottan forradalmi vagy reformer gondolkodású miniszter áll. Az egész kultuszminisztériumra a hagyományok túlzott tisztelete, némi konzervativizmus jellemző, nemigen várható, hogy a magyar közoktatás forradalmi átalakulását ez az intézmény szorgalmazza. Az újjáépítésnek, valamint az ipari és mezőgazdasági fejlődésnek pedig elengedhetetlen feltétele a minél több gyorsan kiképzett szakember munkába állítása. Ebben a politikai helyzetben feltétlenül helyes intézkedés volt a szakmai képzést az ipari és a mezőgazdasági tárcaakra bízni, s az is nyilvánvalónak látszott, hogy a kereskedelem alapfokú szakembereit új módon kell képezni. Tudjuk, hogy a kultusztarca problémájának megoldása még évekig várattot magára, és végül is Ortutay Gyulát nevezték ki miniszternek.

A szakképzéssel kapcsolatos intézkedés tehát nemcsak politikai, de szakmai szempontból is indokolt volt. Ugyanakkor ezzel az intézkedéssel történt meg az első lépés a közoktatás megosztottsága felé, amely később annyi gond és probléma forrása lett. Nevezhetjük most már így utólag – a később már könnyű okosnak lenni jelszó palástja alatt – az első csatavesztésnek is ezt az intézkedést. (A szerző ugyan nem vetemedik ilyen szélsőséges fogalmazásra, de elemzése alapján nyugodtan tehetünk ilyen kijelentést.)

Vázlatosan pillantsunk végig ennek a több mint harmincéves múltnak a mérföldkövein: 1945. augusztus: az általános iskola létrehozása; 1945 ősze: a szakképzés szaktárcahoz való csatolása; 1948 tavasza: az iskolák államosítása; 1949: a technikumok és az új iparitanuló-képzés megindulása; 1958: művelődéspolitikai irányelvek, amelyek alapján 1961-ben megszületik a szakközépiskolák létesítéséről szóló törvény; e törvény módosítása 1965-ben; 1968: új gazdasági mechanizmus, s ennek alapján új tantervek és tankönyvek, valamint a szakmunkásképzők átalakítása (emelt szint); 1972: oktatáspolitikai határozat, a szakközépiskolák képzési céljának módosítása. Ha pesszimista alapállásból értelmeznénk ezt a történelmet, azt mondanánk: a mai eredményeinkhez vezető út kudarcokkal volt kikövezve. Mit mond erről a szerző? „Tény, hogy a szakképzés fejlődése és jelentős megújulása közben elsiettünk egy-két dolgot, nemegyszer vágyainkkal és céljainkkal cseréltük fel a valóságot.”

A szocialista közoktatási rendszer történetében az 1961-es III. törvény az első iskolareform kezdetét jelentette, az 1972-es határozat pedig a másodikat. Maga az a tény, hogy alig egy évtized után sort kellett keríteni erre a másodikra, azt jelzi, hogy a fejlődés nem volt sem zavartalan, sem kielégítő. Vendégh Sándor a gyors társadalmi átalakulásokkal magyarázza a gyakori változtatás szükségességét. Ezt igazolja egy sereg nemzetközi történelmi is: ugyanezekben az években bukkan fel az „*oktatás világválsága*” megfogalmazás, ekkor kapunk híreket más szocialista országok reformtörekvéseiről, s a kapitalista világ oktatási krízisjelenségeiről stb. A reform iránti igény tehát szinte világjelenség, amit a valóban gyorsan változó gazdasági és egyéb társadalmi körülmények szünelnek. „*A követelmények változása*” mégis kevés annak indoklásához, hogy az iskola miért nem tudja betölteni korábbi társadalmi funkcióját. Hiszen az iskola is társadalmi képződmény, s ha az alaptendenciák gyorsan változnak, miért nem követi ezeket a mozgásokat spontán módon?

A reformigényt több tényező alakította ki és növelte a különböző társadalmak égető feladatává. Egyik ilyen tényező az iskolák eredendő konzervativizmusa. Csakhogy ennek nálunk elvileg nem kellett – kellett volna – szerepet játszania, hiszen a felszabadulás utáni gyors változásokat az iskola és a képzés iskolán kívüli, de iskolaszerű formái is jól követték nyomon, viszonylag gyorsan reagáltak minden társadalmi jelzésre. Ebből arra lehetne következtetni, hogy az oktatás később is rugalmasan válaszolt a változó követelményekre. Ennek ellenére nem állíthatjuk teljes bizonyossággal, hogy a magyar oktatási rendszer rendelkezett a változáshoz szükséges belső igényekkel és adottságokkal. Ennek okát külső tényezőkben kell keresni: valószínűleg a nem kielégítő gondossággal előkészített szerkezeti és tartalmi változások hozták létre a reformgondolatokkal eleve szembeszegülő oktatási közeget, hangulatot.

Ez az eszmefuttatás az iskola konzervativizmusáról nem Vendégh Sándor könyvében található, hanem csupán az ő fejtegetéseinek sugalmazására, néhány megállapításával való vitakészség jelzésére született. Ugyanis munkájában végig az igények növekedéséről, változásáról olvashatunk, s az azokhoz igazodni akaró reformokról. Valamikor az igény, a követelmény nem ilyen egyoldalúan határozta meg az iskolát, hanem minden hatás kölcsönös volt, az igényeket nemcsak kielégítette az iskola, hanem szülte, formálta is. A mai oktatási rendszerre jellemző, hogy sietve igyekszik az úgynevezett külső követelményeknek eleget tenni, sokszor kapkodva, túlhajszoltan, néha egyenesen pánikszerűen. (Talán éppen ezzel magyarázható sok elsiettett intézkedés és végig nem gondolt koncepció.)

Vendég Sándor minden elemzése gondosan válogatott dokumentumokra épül, ismertetései pedig végig korrektek, helyenként egyenesen érdekesek. (Nemcsak annak, aki végigélte ezt a korszakot, hanem annak számára is, akik innen fogja megtanulni, hogy mi is történt a közoktatásban Magyarországon a hatvanas években.) A kötet legizgalmasabb fejezetései az 1961-es reformtörvényről és az azt módosító 1965-ös törvényről szóló részekben találhatók. Nem egyetlen fejezet foglalkozik ezzel az időszakkal, hanem vissza-visszatérő gondolat formájában több helyen is találkozunk vele. Az 1961-es törvényt és az azzal elindított folyamatot alapvetően jó iránynak jelöli a szerző, s a 65-ös módosítást tartja némiképpen elhibázottnak. A szakközépiskolák eredetileg – 1961-ben – szakmunkás-bizonyítványt adó iskolák voltak, s ezzel maradék nélkül egyet lehet érteni ma is. A módosítás viszont az úgynevezett technikumok modelljét állította előtérbe meg a szakmacsoportos képzést, és eltörölte a szakmunkásbizonyítványt.

Kétségtelen, a változtatás lényege ez volt. De csatlakozott hozzá egy sereg más intézkedés is, a szakközépiskolák képzési céljának módosítása, új tantervi koncepció, a szakmunkásképzőkhöz való jobb alkalmazkodás, a szakközépiskolák egész képzésben elfoglalt helyének keresése, illetve pontosabb meghatározása. Továbbá a mezőgazdasági technikumok, főiskolák tartalmi korszerűsítése. A 61-es reform ellentmondásaiban is, pozitív eredményeiben is átfogó volt, a 65-ös módosítás viszont szűkebb problémakört érintett. A javaslatok jó része szükséges volt, az egész közoktatási hálózat korszerűsítésének szándéka vezette a tervezet megfogalmazóit, bizonytalanságait pedig a szakközépiskolák szenvedték meg leginkább. De a gimnáziumi aránytalanságok, a szakmunkásképzők szétagoltsága és az általános iskolák tartalmi korszerűsítésének elmaradása miatti egyre növekvő hiányérzet sem akármilyen tünetként jelentkeztek már ebben az időben sem.

Vendég Sándor egész fejtegetésének indirekt tanulsága az, hogy a közoktatás egyetlen részét, mégoly önállóan látszó tartományát sem lehet a többitől elszigetelten vizsgálni, változtatni, korszerűsíteni. Kimondott pedig az, hogy a kipróbálásra, a kísérletre fordítható idő megspórolása soha nem engedhető meg, a gyakori változtatás mindig kapkodássá válik, ha az eredeti elgondolás mégoly kitűnő is.

A problémák sokasodásával egyidőben olyan eredmények is születtek, amelyeknek fénye sokszor elhalványul a gondok fölötti vitákban: a tanfolyami szakképzés, a felnőttek különböző iskolatípusokban kiképzett tömegeinek a termelésbe való bekapcsolódása stb. A gyakran változó, sokféle névvel jelölt formák – technikai minimum, átképzés, gyorsalpaló tanfolyam – végül is beváltak, még akkor is, ha ezek *jobb híján* eresztettek a termelésbe nagy tömegeket. A középiskolai képzés – úgy tűnik – mindig önmagát igyekezett utolérni. Előbb volt meg a képzési cél, mint a képzés tartalmi meghatározása, a tantervekről és tankönyvekről nem is beszélve. A módosított szerkezetnek gyakran nem is volt ideje „bejáródní”, önkorrekciót végrehajtani, máris kezdődött egy újabb forma kiépítése. A szakközépiskola hamar népszerű képzési forma lett, mert már régóta élő, valóságos igényt elégített ki: a középiskolában végzett iskola utáni azonnali alkalmasságát kenyérkereső pályára. Korábban a technikumok töltötték ez a szerepet azzal a különbséggel, hogy az ott folyó képzési forma lassan illuzórikussá vált: nem lehetett hetven-nyolcvan szakmában azérvel kibocsátani tizennyolc éves technikusokat. Az ipar eleve lemondott arról, hogy középszintű vezetőnek – tehát valóban technikusként – alkalmazzon technikus diplomával rendelkező fiatalokat, szakmunkásnak pedig nem sokat érték.

A technikumok megszüntetése tehát indokoltnak tekinthető, a baj inkább az volt, hogy helyettük nem alakult ki minden ipari és más termelési igényt kielégítő új, modern forma. A szakközépiskolák csak részben feleltek meg erre a célra. A felsőfokú technikumok viszont más feladatot láttak el. Meglepő összegezés olvasható e munkában a tíz év óta már az új szisztéma szerint kiképzett technikusokról: jelenleg körülbelül ötvenezer technikus dolgozik az iparban és a mezőgazdaságban, bár a köztudat technikushiányt emleget és a technikusképzés megoldatlanságáról beszélnek a szakemberek is. Valamit érzékeltet ez a hatalmas „félreértés”: a nem zökkenőmentesen járható út, a szakközépiskolához rendelt, de az üzemekben gyakorolt képzési forma szokatlansága, illetve döcögői és valószínűleg a képzés elégtelen színvonala váltotta ki ezt a számonkérő, kritikai hangot.

Manapság ha az ember olyan pedagógiai tárgyú tanulmányt vesz kézbe, amelyikben általánosabb érvényű közoktatáspolitikai tanulságok sejtethetők, felfokozott várakozással olvassa, mert a jövő bonthatkozó körvonalait is keresi benne. Vendég Sándor ilyen kötetet adott most közre, amelyben akkor sem csalódhat az olvasó, ha fenntartásai lesznek a szerző egyes megállapításaival kapcsolatban. Lehetséges vitázni például a szakközépiskolák társadalmi szerepéről, vagy a velük szemben támasztott igények

kielégítéséről alkotott véleményéről, még azt is el tudom képzelni, hogy lesznek a témának olyan ismerői, akiknek merőben más a véleményük fontos fejezetekről. Egy azonban bizonyos: ez a kötet úttörő nemcsak abban az értelemben, hogy először vesz bonckés alá ilyen kényes témát, hanem abban is, ahogy a tárgyalás módszerét megválasztotta – a közelmúlt iskolapolitikai és iskolaszervezeti reformjait elemzi és bírálja a jövő új koncepciója megteremtése segítésének szándékából. Nem a „visszaigazolás” tanulmány inspirátora, hanem az a közoktatáspolitikai konklúzió, hogy a múlt ismerete nélkül nem lehet semerre se lépni.

Az „általános benyomás” azonban éppoly kevés, mint egyes részletek pontos ismerete. Vendég Sándor könyve olyan részterület pontos ismertetését tartalmazza, amely terület csak a nagy egészbe való beágyazottságában értelmezhető. A szakképzés örök problematikája a szakmai ismeretek mennyiségének és minőségének, valamint az általános műveltségi anyagoknak az aránya, egymásraépítettsége, módszerbeli viszonya. Mágis kérdőjeles szektora ez a magyar neveléstudománynak, s úgy tűnik, még sokáig az lesz. A szerző nem először próbálkozik választ adni erre a bonyolult kérdésre, hasznos és figyelemre méltó elemzése most is ösvényt vágnak – ha nem is széles utat – ebben a dzsungelben. Olyan részletekre gondolunk, mint az óratervi arányok összehasonlító elemzése, a tantervelméleti problémák, a szakmunkásképző iskolák óratervi arányainak változásai.

A kötetet záró szakbibliográfia szinte a téma egész hazai irodalmát felöleli – s annak ellenére, hogy kevés külföldi forrást jelöl meg, igen hasznos segítség lehet a téma iránt érdeklődőknek.

Sarkadi László